

Hitta i Krigsarkivets bestånd. 1.2 Officerare och underofficerare

1.2.1 Armén - utbildning och tjänstgöring

1.2.2 Marinen- utbildning och tjänstgöring

Det finns många ingångar till arkiven när det gäller att finna information om officerare och underofficerare. Av dessa två kategorier finns det mest information om officerare, vilket också präglar litteraturtipsen. Tidsspannet för guiden omfattar 1500-talet och vidare till och med 1900-talet.

Under tidsperioden ändrades den militära organisationen ett flertal gånger, men officerskåren var ändå en ganska homogen grupp, rekryterad i huvudsak från den svenska adeln.

Uppdelningen mellan officerare och underofficerare skapades på 1610-talet. Vilka militära grader som ingår i de två kategorierna har förändrats över tid. Generellt rekryterades underofficerare ur lägre sociala skikt än officerarna. Underofficerarna utsågs av regementscheferna till skillnad från officerarna som utsågs av Kungl. Majt.

När en officer pensionerades, under indelningsverkets tid, startade en kedjereaktion av befordringar. De officerare som fyllde luckorna i leden hämtades ofta från andra regementen. I sina nya regementen blev de tilldelade nya boställen. Officerarna var därmed, till skillnad från de meniga soldaterna, sällan knutna till ett och samma regemente och ett och samma boställe under hela sin karriär.

Gemensamma ingångar

En sökingång som är användbar för både marinen och armén är Biografica. Samlingen har skapats på Krigsarkivet och kan innehålla vitt skilda uppgifter om officerare, och ibland även underofficerare, från 1500-talet till idag. Det finns ett alfabetiskt kortregister till samlingen i Krigsarkivets forskarsal. På korten står i regel vilket regemente personen har tillhört och andra biografiska noteringar som när denne är född och avliden. För varje person finns i regel en mapp som går att beställa fram. Anteckningen på kortet rör innehållet i mappen men kan också vara en hänvisning till ett arkiv eller en bok.

I Meddelanden från Krigsarkivet XII har Ulf Söderberg skrivit artikeln "Personalredovisningshandlingar för militär personal aktiv på 1900-talet". I denna avhandlas vilka sökingångar som finns till officerare och underofficerare under 1900-talet.

1.2.1 Armén - utbildning och tjänstgöring

Tjänstgöring

1500-1680 (-1722)

Källmaterialet för 1500- och 1600-talen rör sig nästan enbart av rullor av olika slag. Man får sällan mer uppgifter än namn, titel och regemente. I Krigsarkivets expedition finns tre alfabetiska kortregister för officerare och underofficerare (dock inte de allra lägsta graderna). Registret 1543-1620 hänvisar till samlingen Militieräkningar (MR), vilket egentligen är räkenskaper, men består av listor över alla militärer som skulle ha lön. Registren 1620-1700 och 1700-1722 hänvisar till

samlingen Rullor -1723. Till Rullor -1723 finns även ett register över regementen och ett över regementschefer. Både Militieräkningar och Rullor -1723 är mikrofilmade. Originalen lånas endast ut undantagsvis.

1680-1756

För tiden efter 1680 fram till 1756 är Generalmönsterrullorna det främsta källmaterialet. Det finns inga direkta register till dem men fram till 1722 kan man med fördel använda registret till Rullor -1723, se ovan, för att få fram basuppgifter om det saknas. Man fortsatte att hålla generalmönstringar fram till 1880-talet, under den senare perioden finns dock bättre sökingångar (se 1756-1900). Generalmönsterrullorna (förteckning 23) är uppställda regementsvis, så du måste känna till vilket regemente officeren var verksam i. Vilka uppgifter som går att utläsa av dessa rullor skiftar över tid. I 1600-talets rullor framgår ofta lönen och ibland även var officerarna bodde. I rullorna från 1800-talet framgår inte alltid dessa uppgifter, men de innehåller en kort meritförteckning och uppgifter om antal tjänsteår. Generalmönsterrullorna är mikrofilmade och finns även inskannade på www.svar.ra.se. Originalen lånas endast ut undantagsvis.

Generalmönstringar skedde generellt var tredje år, men rullorna kan vara försvunna för vissa perioder, (särskilt i krigstid). De upprättades i flera exemplar och finns också i regementets eget arkiv. I de fall det inte finns en generalmönsterrulla kan serien Rullor 1724- vara till hjälp.

Meritförteckningar är ofta den källa som innehåller flest uppgifter om officerens militära karriär. De flesta meritförteckningarna för tiden innan 1756 finns bevarade hos Riksarkivet i Stockholm, men för vissa regementen finns förteckningar bevarade i Krigsarkivet i samlingen Meritförteckningar (fört 321). Samlingen är till större delen mikrofilmad. Här finner du uppgifter om officerens födelseår, när personen trädde i tjänst, vilka uppdrag denne gjorde som militär, hur officeren utbildades, i vissa fall bostadsort och hur officeren avancerade i de militära graderna. För att kunna hitta meritförteckningar under perioden 1600-1756 till den person du söker måste du veta vilket regemente som officeren tillhörde.

1756-1900

Huvudkällan till kunskap om officerare är fram till ca 1880 Generalmönsterrullor, se 1680-1756. Man kan dock ta en betydande genväg genom att först titta efter officerens meritförteckning i Arméns Pensionskassa som bildades 1756.

De flesta officerare och underofficerare var anslutna till Armén Pensionkassa för att få pension efter avslutad anställning. För att vara säker på att man fick rätt pension skickade man in meritförteckningar regelbundet där det framgick avancemang i graderna och andra meriter. Meritförteckningarna är samlade i så kallade meritband. Till dem finns det ett flertal inbundna volymer med alfabetiska register i Krigsarkivets forskarexpedition.

Vet man inte officerens regemente eller vill ha bara en snabb överblick över hans karriär kan man gå till den tryckta rullan Svenska arméns rullor eller Rangrulla som kom ut varje år. De första finns från slutet av 1600-talet men med stora luckor. Från och med 1800-talet finns samtliga årgångar fram till 1999. I flertalet av volymerna finns personregister. I en parallell serie, som startade omkring 1850, Rulla öfver svenska arméns underofficerare samt vederlikar finns underofficerare för samma period men där är endast ett fåtal rullor bevarade. Dessa tryckta rullor

återfinns i Krigsarkivets bibliotek (signum L Sv: ms) och ger upplysningar om födelseår, titel, befordringar samt årtal för den första officersfullmakten.

För fördjupning

Om du känner till vilket regemente officeren tillhörde och vill fördjupa dig och hitta ännu fler uppgifter om den officer du söker så är Regementsarkiven en guldgruva. Varje regemente har sitt eget arkiv. En stor mängd uppgifter kan utvinnas ur tour- och ancennietetsförteckningarna för officerare respektive underofficerare, vilka är synonyma med meritförteckningar. Det finns även handrullor i slutet av 1800-talet som kan ge upplysningar om var officerarna bodde och olika typer av mönstringsrullor som Brödmönsterrullor och Generalmönsterrullor. I Besiktning och kassationsrullorna i framgår det vilka som har avslutat sin tjänst och vilka som har antagits till militären. Dessa kan vara användbara för att avgöra när officeren du söker påbörjade och avslutade sin bana som militär. I Regementsarkiven kan även sjukrullor och straffrullor återfinnas och de order som officerarna har givit finns samlade här.

Varje officer avlönades med ett boställe. Till varje befattning inom ett regemente fanns knutet ett visst boställe. Vartefter officeren avancerade bytte han alltså också boställe. Av Grills Svenska indelningsverket framgår vilket boställe som hör till vilken grad. I samband med att bostället bytte innehavare gjordes en av- och tillträdessyn. Protokollen efter dessa, husesynsprotokoll, finns kvar i Krigskollegium, Husesynskontoret till 1877. Till protokollet finns ett alfabetiskt register upplagt på namnet på bostället i Krigsarkivets forskarexpedition. Av protokollet framgår vem som avträder och tillträder bostället och eventuell arrendator. Sedan följer en uppräkningslista av alla byggnader och markområden, deras skick samt vilka förbättringar som behöver göras. Husesynsprotokoll och andra handlingar rörande boställena kan man också hitta i respektive regementes arkiv under Boställsdirektionen. Från 1878 tog länsstyrelserna över hanteringen av boställena. Handlingar därefter finns vid respektive landsarkiv.

Om du har tur kan det finnas ett enskilt arkiv bevarat efter den officer du söker. Det är i stort sett bara högre officerares privatarkiv som har lämnats in till krigsarkivet. Till samtliga enskilda arkiv finns separata arkivförteckningar.

Utbildning

Fram till slutet av 1700-talet behövdes i regel ingen militär utbildning för att bli officer. Officersfullmakten köptes. Själva utbildningen skedde inom regementena och då särskilt Svea och Göta livgarde. Det blev sedan under 1800-talet nödvändigt att utbilda sig vid en skola för att bli officer.

Under 1700-talet började det byggas upp ett utbildningsväsende upp inom militären. Ett flertal skolor grundades. Krigsskolan som grundades 1792 på Karlbergs slott blev den viktigaste skolan under 1800-talet. Den kan ses som en föregångare till Försvarets högskolan/Militärhögskolan. I Krigsskolans arkiv, förteckning 219, kan utexaminerade elever från Karlberg hittas från 1792-1962. Här finns även förteckningar över lärare, examensarbeten och olika typer matriklar. Skolan gick först under namnet Krigsakademin och sedan Krigsskolan. En mycket användbar bok är: Carl Hulthanders Biografiska anteckningar från Carlberg 1792-1892. (Norrköping 1892).

Det är en utmärkt sökväg till officerare under 1800-talet. Denna bok är också bra för att finna underofficerare. Det finns ett personregister över samtliga officerare

som utbildats på Karlberg. Kan även innehålla uppgifter hur de avancerat i graderna, födelse- och dödsdatum, och uppgifter om deras fäder.

Litteraturtips

Om officerare, den svenska arméns historia och det svenska indelningsverket:
Lars Ericson Svenska knektar. Indelta soldater, ryttare och båtsmän i krig och fred (Lund 1995)

Hans Högmans militaria <http://www.algonet.se/~hogman/slsoldat.htm>

Lars Ericsson Krigets idéer. Svenska tankar om krigföring 1320-1920 (Stockholm 2007)

Lars Ericsson, Björn Gäfvert (red.) Med spade och gevär. Rapport från symposium om dwt militära indelningsverket (Axelvalla 1988)

Det finns även många utförliga regementshistoriker som kan innehålla många biografiska uppgifter om officerare. Däribland kan nämnas:Kungl. Södermanlandsregemente under 350 år Gunnar Henricson, Nils Ohlsson (Strängnäs 1977) och Anton Pihlströms Kungl. Dalregementets historia (Stockholm 1902)

Lewenhaupt, Adam. Carl XII:s officerare, två delar. (Stockholm 1920).

Register över officerare som tjänade under det stora nordiska kriget i bokstavsordning. Om varje omskriven person finns det biografiska anteckningar som födelseår, militära meriter och årtal för påbörjad och avslutad tjänstgöring.

Wilhelm Sjöstrands Grunddragen av den militära undervisningens uppkomst och utvecklingshistoria i Sverige till år 1792 (Uppsala 1941)

1.2.2 Marinen- utbildning och tjänstgöring

Sverige fick ett organiserat sjöförsvar 1522 då de, lett av Gustav Vasa, låg i krig med Danmark. 1902 delades marinen i två delar; flottan och kustartilleriet. Kustartilleriet går numer under namnet Amfibiekåren.

Tjänstgöring

1522-1641

I Krigsarkivet finns i stort sett inga handlingar rörande flottans officerare (eller manskap) för den här tiden. Man får istället söka i Riksarkivet. Till exempel...

1642-1884

Från 1642 fram till slutet av 1800-talet finns det rullor över officerare och andra personalkategorier i Rullor (flottan), förteckning 503A. Samlingen kallas också Marinens rullor. Den är indelad i olika avdelningar. Man hittar officerare främst i avdelning I, men de kan även finnas med under andra avdelningar. Parallellt finns även rullor i andra arkiv.

Eftersom det är en ganska svåröverskådlig mängd rullor i olika arkiv för olika tidsperioder finns ett kortregister till dem i forskarexpeditionen. Registret till rullorna är indelat i diverse kategorier, dels efter yrke, officerare, läkare, lots etc dels efter ort, Karlskrona., Stockholms eskader etc. Officerare hittar man främst under officerare och underofficerare förstås men även Amiralitetsstaten, olika stationer,

eskadrar med mera. De kan vara överlappande så att samma rulla finns upptagen under flera kategorier, men det är inte säkert. Inom varje kategori är rullorna upp- tagna i kronologisk ordning. Överst på varje kort står den volym som rullan finns i med röd skrift. Om arkivet anges som "Rullor (flottan)" är volymen i regel mikrofil- mad och finns på mikrokort i forskarsalen. Om det anges ett annat arkiv, t ex "Gö- teborgs eskader" finns volymen bara i original och måste beställas fram.

Flottans rullor hittar du även på www.svar.ra.se

Om du har namnet på den du söker är Flottans meritförteckning den ingång som är bäst att pröva först. Det finns ett kortregister över meritförteckningen i forskar- salen. När du hittat den person du söker efter kan du via forskarexpeditionen be- ställa fram materialet som rör denne. I meritregistret finns personer registrerade från 1700-talet till och med 1800-talet.

Materialet som beställs fram kan innehålla flera sidor av information om var och som vad personen tjänstgjort under sin tid inom marinen. Det kan förekomma hänvisningar till bilagor, vilka till exempel kan vara avlöningsrullor, eller register över vilka som tjänstgjort vid en specifik station.

1875-1940-tal

Från slutet av 1800-talet och framåt hittar man flottans officerare i en generalrulla. Här finns information om födelsedatum, antagning, befordran, tjänstgöring om- bord och iland samt bestraffningar. Generalrullan finns i Marinstabens expedition för perioden 1875-1907 och Marinstaben, Flottans personalavdelning, Rege- mentsofficersdetaljen 1907-1940-tal. Till rullorna finns ett personregister i början av varje rulla.

För underofficerarna finns inte en central generalrulla. Där får man istället gå till aktuell örlogsstation. För Stockholm station finns de under avdelningen Chefen för underofficers- och sjömanskårerna, Expeditionen och för Karlskrona station under avdelning Chefen för underofficers- och sjömanskårerna. Underofficersde- taljen. I båda dessa avdelningar finns även andra rullor och handlingar rörande underofficerare som kan vara av intresse, t ex kommenderingsrullor, straffrullor med mera.

När det gäller kustartilleriets officerare och underofficerare har det aldrig upprä- tats någon generalrulla. Däremot finns de insända underlagen till en sådan i Che- fens för kustartilleriets – Inspektören för kustartilleriets arkiv för tiden 1902-1948. Till hela serien finns ett personregister. Registret är i det här fallet en stor hjälp, då kompletteringarna inte samlats person för person utan är spridda i flera volymer.

Svenska marinens tryckta rullor finns i biblioteket i forskarsalen och innehåller uppgifter om officerare från 1879 till 1962. Officerarna finns ordnade på namn, och uppgifterna som kan fås är bland annat födelseår, grad, befordringar samt årtal för när den första officersfullmakten gavs samt vilken station personen till- hörde.

Det finns även en serie om marinens underofficerare från 1878-1936 där samma typ av uppgifter kan ses. Information om marinen går även att finna i Svenska ar- méns tryckta rullor som sträcker sig ända fram till 1999.

I enskilda arkiv kan det finnas uppgifter om marinens officerare, tyvärr finns det endast en underofficerare representerad. Arkiven sträcker sig från 1700-talet till

nutid, och i forskarexpeditionen finns det en sammanställning över de enskilda arkiven. Kolla där på kategorin "personarkiv med sjömilitär anknytning". Där står vilka personarkiv som finns, namnet på personen de gäller och vilken tid denne levte. I arkivet kan allt möjligt material finnas, som till exempel loggböcker.

Utbildning

Den Kungliga sjökrigsskolan, som var den första i sitt slag, bildades i mitten på 1700-talet i Karlskrona. Under 1790 talet flyttades verksamheten till Karlbergs slott i Stockholm där den slogs samman med arméns utbildning, Krigsskolan. 1867 flyttade Kungliga sjökrigsskolan till Skeppsholmen i Stockholm. Den delades 1981 i flottans officersutbildning, som flyttade till Karlskrona, och kustartilleriet som flyttades till Göteborg. De fogades återigen samman till en gemensam skola i Karlskrona 1984.

Kungliga Örlogsmannasällskapet utbildar också officerare. Akademien startade 1771 av officerare i Stockholm. På Kungliga sjökrigshögskolan vidareutbildades officerare från 1898. 1961 slogs den samman med Flygkrigshögskolan och Krigshögskolan, och bildade Militärhögskolan. Denna kom senare att bli Försvarshögskolan.

I forskarsalen finns förteckningar över Sjökrigsskolan (nr 541) och Sjökrigshögskolans (nr 540) verksamhet. Förteckningen i pärm 540 omfattar handlingar från 1898 till 1961, och därigenom kan du beställa fram betyg, scheman och till och med elevföredrag. Sjökrigsskolans rullor finns även i Krigsarkivets bibliotek, från år 1872 till 1974. Dessa kan beställas fram via forskarexpeditionen. I dem finns uppgifter om när eleven blev antagen, tjänstetid till sjöss och eventuellt även kuriosa så som blodgrupp.

För mer information om utbildning och lärosäten rekommenderas utbudet av litteratur i Krigsarkivets forskarsal, där det finns en sektion som avser just utbildning inom marinen. Vet du vid vilken skola personen utbildade sig och ungefär när? Ett flertal skolor har gett ut böcker om sin verksamhet, vilka även kan innehålla register över eleverna, som dessa tre nedan:

Kungliga sjökrigsskolan 1867-1942, volym I och II. (Eskilstuna 1942)

I volym II finns ett register över eleverna. De kan hittas på namn, grad eller år och informationen som kan ges är fädernas yrke, var eleven gjort sjöexpedition och det finns oftast också ett fotografi av eleven.

Kungliga sjökrigsskolan 100 år. 1943-1967. (Stockholm 1967).

Eleverna kan hittas på namn eller grad och även har finns fotografier, information om föräldrarna och även om elevens titelbyten.

Det finns litteratur med register över officerare, däribland ett flertal titlar av Lorentz Leopold von Horn:

Kommendörkapten L. L. von Horns biografiska anteckningar. Officerare som tjänat vid örlogsflottan före år 1721. (Örebro 1927)

Kommendörkapten L. L. von Horns biografiska anteckningar. Officerare som tjänat vid örlogsflottan 1721-1824. (Hjelmarsnäs 1937)

Kommendörkapten L. L. von Horns biografiska anteckningar. Officerare som tjä-

nat vid örlogsflottan 1825-1891, volym I och II. (Örebro 1934)

Bolinder, J.M. Officerare och civila tjänstemän kommenderade ombord å Örlogsfartyg från Stockholms och Göteborgs stationer åren 1825-1885. 1934. I denna finns ett personregister. Informationen att få ut kan gälla vilket fartyg personen arbetade på, när, samt vilken position denne hade.

Börjeson, Hjalmar. Biografiska anteckningar om örlogsflottans officerare 1700-1799. (Stockholm 1942)

Börjeson, Hjalmar. Biografiska anteckningar om örlogsflottans officerare 1600-1699. (Finns som inbundet manus i Krigsarkivets forskarexpedition)

Litteraturtips

Artéus, Gunnar. Den gamla krigsmakten. En översiktlig beskrivning av den svenska försvarsorganisationen 1521-1902. (Militärhögskolan 1985)

Börjeson, H. Biografiska anteckningar om örlogsflottans officerare 1700-1799. (Stockholm 1942)

Johansson, Karl. Flottan 1939-1998. Finns även Flottan 1939-2000 och Flottan 1939-2003. Detta är uppslagsböcker om flottans förband, baser, fartyg och personal.

Josephson Frans och Schultz W.T, Svenska underofficerarnas historia del II, Stockholm 1940 Omfattar tiden 1522-1925.

Lybeck, Otto. Svenska flottans historia, volym I-III, 1521-1945. Malmö 1942-45, reg 1949.

Samtlig litteratur finns i Krigsarkivets forskarsal.

Claes Berne har gjort en hemsida där han reder ut de militära graderna inom flottan. Han har bland annat gjort en översikt över underofficersgrader och hur de förändrats.

<http://medlem.spray.se/cbernes/index.html>